

Kamiński, Ryszard

Miejsce teologii pastoralnej w systemie nauk

Warszawskie Studia Pastoralne 3, 143-163

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Ryszard Kamiński*

Miejsce teologii pastoralnej w systemie nauk

Nauka nie może być jedynie odtworzeniem faktów, ale zawiera elementy twórcze, które z tych faktów mogą się wywodzić. Jej treścią jest gromadzenie wiedzy i poznawanie procesów jej powstawania oraz prawideł, którymi się rządzi. Tak rozumiana nauka pozwala człowiekowi lepiej widzieć rzeczywistość, rozwija krytycyzm, uczy porządkowania, prowadzi do poznania i realizowania w życiu prawdy.²

Nauka powinna wzbogacać człowieka i służyć jego rozwojowi. Każda nauka czyni to we właściwy sobie sposób. Posługując się swoimi metodami i systemami myślenia uzyskuje swój wkład w badaniu rzeczywistości. Ponieważ we współdziałaniu łatwiej osiąga się cele, dlatego żadna nauka nie może traktować swego sposobu poznania, stosowanych metod naukowych i języka za jedyne sposoby zdobywania prawdy. Każda nauka pozostając sobą, musi odznaczać się otwartością na wyniki badań innych nauk.³

1. Pojęcie nauki

Pojęcie *nauka* jest wieloznaczne i dlatego jest w różny sposób określane. Najczęściej mówi się o czterech znaczeniach nauki.

Nauka jako myślenie naukowe (postawa naukowa). Odnacza się intelektualną dociekliwością i umiejętnością postrzegania

* Ks. prof. dr hab. Ryszard Kamiński – kierownik Katedry Teologii Pastoralnej Szkoły Teologicznej i kurator Katedry Duszpasterstwa Rodzin w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL.

² Por. W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa ²1985, s. 7–21.

³ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 9–10.

problemów, inwencyjnością myśli i krytycyzmem, wszechstronnością, ścisłością, precyzją i dystansem naukowym.

Nauka jako czynność. W znaczeniu szerszym jest zespołem czynności uprawiającej naukę: nauczanie, uczenie się, zdobywanie wiedzy. W znaczeniu ścisłym jest badaniem naukowym prowadzącym do poznawania i systematyzowania wiedzy specjalistycznej w oparciu o doświadczenie lub intelektualną oczywistość przedmiotową, realizowaną według wyraźnie podanych i racjonalnych metod.

Nauka jako wytwór (rezultat) badania naukowego. Jest to dorobek naukowy ludzkości, usystematyzowany w określonej formie wynik badań naukowych, zaspakajający ogólnoludzkie zainteresowania intelektualne, wyrażony w języku komunikatywnym, racjonalnie uzasadniony i uporządkowany.

Nauka jako dziedzina kultury związanej bezpośrednio z nauką. Obejmuje ona wymienione powyżej postacie poznania naukowego, jak też narzędzia i środki uprawiania nauki, osoby naukowców i instytucje naukowe (placówki naukowo-badawcze) oraz wszystko, co bezpośrednio wiąże się z realizacją odkrywczego poznania naukowego.⁴

Przedmiotem poznania naukowego może być wszystko, co jest dostępne badaniom naukowym. Istnieją jednak jeszcze obszary rzeczywistości, których nie umiemy badać w sposób naukowy. Naukowcy szukają sposobów i metod badania tej rzeczywistości. W ten sposób rozszerza się wciąż obszar badań naukowych.⁵

Istnieje kilka kryteriów naukowości. Pierwszym z nich jest oczywistość poznania. Wynika z tego kryterium, że te twierdzenia są pewne, które są oczywiste. Może jednak występować oczywistość bezpośrednia i pośrednia. Bezpośrednio oczywiste twierdzenia wynikają ze struktury umysłu ludzkiego lub ukazują się w taki sposób umysłowi, że nie mogą być sensownie poddawane w wątpliwość. Nazywa się je aksjomatami. Natomiast twierdzenia pośrednio oczywiste mogą być

⁴ Por. S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1981, s. 11–18; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001, s. 178–179.

⁵ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 31.

przez odpowiednie ciągi rozumowań niejako sprowadzone do aksjomatów albo też z nich wyprowadzone.⁶

Drugim kryterium naukowości jest doświadczalna sprawdzalność. Doświadczeniem w ścisłym znaczeniu jest eksperyment naukowy.⁷ W znaczeniu szerszym doświadczeniem jest badanie empiryczne prowadzone przy pomocy różnych metod i technik obserwacji naukowej. W znaczeniu najszerszym doświadczeniem jest praktyka życiowa.⁸

Trzecim kryterium naukowości jest metodyczność poznania naukowego. Tylko poznanie w którym stosowana jest jedna z podstawowych metod naukowych, ma charakter naukowy. Najczęściej wymienianymi metodami myślenia naukowego jest analiza i synteza, dedukcja i indukcja, porównywanie i uogólnianie.

2. Rozwój nauki

W ciągu wieków zachodziły istotne przemiany w patrzeniu na koncepcję nauki. Od starożytności aż po współczesność istniało wiele koncepcji nauki. Trudno jest je wszystkie omówić w tym artykule, dlatego ograniczymy się tylko do czterech zasadniczych.⁹

Pierwsze ujęcie nauki związane jest z Arystotelesem (384–322). Twierdził on, że nauka polega na poznaniu świata zewnętrznego za pomocą zmysłów. Poznanie to ma być pewne i oczywiste. Osiąga się je wówczas, gdy ujmuje się istotę rzeczy i jej ostateczne przyczyny. Ponieważ poznanie istoty rzeczy przez ostateczne przyczyny ma charakter konieczności i ogólności, przeto pojedyncze fakty i zdarzenia nie należą do zakresu wiedzy w sensie ścisłym. Stąd Arystoteles przeciwstawiał *episteme* (poznanie naukowe) i *doxa* (wiedza). Przez właściwą naukę rozumiał Arystoteles poznanie oczywiste, przyczynowe i ogólne. W oparciu o takie rozumienie nauki zbudował on system na-

⁶ Tamże, s. 28-29.

⁷ Eksperyment naukowy polega na wywołaniu określonego zjawiska w warunkach umożliwiających pomiar zależności między zespołem czynników, a wywołanym przez nie efektem. Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 29.

⁸ Por. tamże, s. 30.

⁹ Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 185.

ukowy o strukturze dedukcyjnej, w którym jedne zdania są bezpośrednio oczywiste, a inne są z nich wprowadzone jako wnioski.

Określenie nauki przez Arystotelesa miało charakter ogólny. Pod zakres tak rozumianej nauki nie mogły wejść nauki szczegółowe, gdyż nie docierają one do istoty rzeczy zmysłowych. Dlatego nie mogły spełnić warunków stawianych nauce przez Arystotelesa. W związku z tym arystotelesowskie pojęcie nauki na przestrzeni wieków uległo przemianie. Wypracowana jednak przez Arystotelesa koncepcja nauki przetrwała przez średniowiecze.¹⁰

Dla św. Tomasza w średniowieczu, podobnie jak dla Arystotelesa w starożytności, punktem wyjścia w poznaniu naukowym są realnie istniejące rzeczy, podpadające pod zmysły. Umysł ludzki w akcie poznania dociera do istoty rzeczy zmysłowych, abstrahując od ich konkretnych cech jednostkowych. W ten sposób osiąga się wiedzę ogólną, oczywistą i przyczynową. Wiedza ta stanowi właśnie naukę. Dlatego średniowieczna definicja nauki brzmiała: *scientia est cognitio certa essentiae rerum per causas*.

Według Arystotelesa pierwotne zdania nauki powinny być same przez się oczywiste. Artykuły wiary zawarte w Objawieniu Bożym i stanowiące punkt wyjścia dla teologii, nie zawierają ten oczywistości. Dlatego św. Tomasz z Akwinu, szukając rozwiązania tego zagadnienia, wprowadził rozróżnienie pomiędzy naukami nadrzędnymi i naukami podrzędnymi. Pierwsze z nich mają w punkcie wyjścia własne zdania pierwotne, oparte na bezpośredniej oczywistości i stanowią przesłanki dla innej nauki. Drugie nie posiadają własnych pryncypiów wyjściowych dla swoich rozumowań, lecz zapożyczają je od innej wyższej nauki.

Pierwsze przesłanki teologii (artykuły wiary) nie są bezpośrednio oczywiste. Jednakże przyjmując zdania pierwotne z Objawienia Bożego, może teologia dochodzić w sposób metodyczny i naukowy do poznania nowych prawd. Według św. Tomasza z Akwinu teo-

¹⁰ W średniowieczu w tzw. szkole franciszkańskiej posługiwano się koncepcją nauki, opartą na Platonie i św. Augustynie. Kierunek ten odmawiał samodzielności filozofii i naukom świeckim, przyznając im jedynie rolę służebną względem teologii.

logia jest nauką, o ile pierwsze jej przesłanki są prawdziwe i o ile jej twierdzeniom przysługuje oczywistość wynikania. Prawdziwość pierwszych przesłanek można udowodnić wykazując historyczność i wiarygodność Objawienia Bożego. Prawdziwość twierdzeń, do których dochodzi teologia, wynika ze zdań pierwszych przyjętych z Objawienia Bożego. W ten sposób św. Tomasz z Akwinu pojęcie nauki, wypracowane przez Arystotelesa rozciągnął także na teologię.¹¹ Taki sposób stawiania problemu dotrwał do XX w.¹²

Drugi etap rozwoju nauki dokonał się w XVII w. w wyniku emancypacji tzw. nauk szczegółowych. Arystotelesowsko-tomistyczna koncepcja nauki zawierał postulaty (konieczność, ogólność, przyczynowość, oczywistość), których w całości nie mogły zrealizować nowożytnie nauki szczegółowe. Dlatego naukom nowożytnym nie odpowiadało dawne pojęcie nauki. Dążono do zacieśnienia pojęcia nauki. A tym samym do wyłączenia z niego teologii i filozofii. Wąskie znaczenie terminu nauka występuje już u F. Bacona (+1626), Galileusza (+1642) i I. Newtona (+1727), którzy swoje badania oparli głównie na doświadczeniu. W ten sposób istniały w XVII w. dwie różne koncepcje nauki: arystotelesowsko-tomistyczna i nowa koncepcja nauki jako teorii dedukcyjnej opartej na wynikach analizy ilościowej testowanej empirycznie. Próbę połączenia obu tych podejść do wiedzy naukowej podjął E. Kant (+1804), ale okazała się ona bezskuteczna. Dalszy rozwój nauki szedł już wyraźnie po linii wytkniętej przez przyrodników XVII w., chociaż niektórzy przedstawiciele nauki tamtego okresu trzymali się jeszcze dawnego rozumienia nauki.

Wiek XIX charakteryzował się bogactwem koncepcji naukowych i bujnym rozwojem poszczególnych działów wiedzy naukowej, szczególnie dzięki rozwojowi uniwersytetów. W tym okresie narodziła się trzecia fundamentalna koncepcja nauki głównie dzięki pozytywistom (A. Comte +1857; J. F. Herschel +1871; J. St. Mill +1873). Nauka w tym ujęciu dotyczy zdarzeń ujętych w doświadczeniu zewnętrznym. Zmierza ona do uchwycenia prawidłowości, które otrzymuje się indukcyjnie a weryfikuje empirycznie.

¹¹ Zob. S. Tomae Aquinatis, S. Th. q. 1 a. 8.

¹² S. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 1996, s. 173.

Na przełomie XIX i XX w. na gruncie zróżnicowania i specjalizacji wiedzy z jednej strony i wzmożonego rozwoju nauk humanistycznych z drugiej strony, zaczęto rozwijać koncepcję autonomicznego względem przyrodoznawstwa poznania humanistycznego (W. Ditchey +1911; W. Windelband +1915; H. Rickert + 1936). Podjęto też krytykę pozytywistycznej koncepcji nauki, zwłaszcza pod wpływem przełomu w sposobie uprawiania nauki, zwłaszcza fizyki (A. Einstein +1955).¹³

W konsekwencji wyżej wspomnianych zdarzeń powstała w XX wieku czwarta fundamentalna koncepcja nauki (fenomenologiczna, praktyczna). Według fenomenologicznej koncepcji nauki (E. Husserl +1938; M. Scheler +1928; R. Ingarden +1970) poznanie dokonuje się w kilku etapach, z których pierwszy i najważniejszy stanowi fenomenologia, a następnym jest imaginatywna wariacja i redukcja eidetyczna, poprzez które dochodzi się do oglądu i istoty rzeczy. W takim ujęciu *na miano nauki mogą zasługiwać zarówno dyscypliny realne jak i formalne, z zastrzeżeniem, że dyscypliny humanistyczne zostały bardzo wyraźnie potraktowane*.¹⁴

Pragmatycystyczna koncepcja nauki przyjmuje badania naukowe za narzędzie działania. Według tego kierunku zachodzi jedność myślenia i działania. Dlatego każde twierdzenie naukowe da się przełożyć na dyrektywę. Prawdziwe poznanie jest tylko wtedy, gdy jest użyteczne i praktyczne, a oparte na nim działanie jest skuteczne. Prawdziwość teorii naukowych poznaje się i ocenia po ich użyteczności dla człowieka (W. James +1910; J. Dewey +1952). Metoda badań akcentuje biologiczną i społeczną funkcję poznania, co prowadzi do relatywizmu epistemologicznego.

3. Podział nauk

Pierwsze podziały nauk powstały w starożytności. Platon dokonał podziału nauki ze względu na władze poznawcze oraz cele wie-

¹³ S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 93-95; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 189-191; S. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, dz. cyt., s. 178-179.

¹⁴ S. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, dz. cyt., s. 180; S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 165 i 146.

dzy. W ten sposób wyodrębnił dziedzinę poznania umysłowego, dziedzinę poznania zmysłowego oraz umiejętności praktyczno-techniczne.

Bardziej wszechstronnego podziału nauki dokonał Arystoteles. Osiągnął to w oparciu o dwie zasady podziału: cel nauki i stopień wyabstrahowania jej przedmiotu. Ze względu na cel nauki Arystoteles wyróżniał wiedzę teoretyczną (spekulatywną), która dąży do poznania prawdy dla niej samej oraz wiedzę praktyczną, gdy poznanie służy kierowaniu postępowaniem. A także wiedzę wytwórczą (pojezytyczną), gdy poznanie służy wytworzeniu rzeczy pięknych lub użytecznych.

Ze względu na stopień wyabstrahowania przedmiotu Arystoteles dzielił nauki teoretyczne na: nauki fizykalne, nauki matematyczne oraz filozofię pierwszą, czyli metafizykę. Klasyfikacja nauki Arystotelesa, w podstawowych swoich założeniach wywarła duży wpływ na późniejsze podziały nauki.¹⁵

W okresie średniowiecza ukształtował się podział na wiedzę teologiczną i wiedzę świecką. Dyscypliny świeckie nazywano sztukami wyzwolonymi (*artes liberales*). Dzieleno je na *trivium* i *quadrivium*. *Trivium* posiadało charakter humanistyczny (gramatyka, retoryka i dialektyka), zaś *quadrivium* miało charakter matematyczno-przyrodniczy (arytmetyka, geometria, astronomia, muzyka).¹⁶

W czasach nowożytnych dokonano nowych podziałów nauki. F. Bacon (+1626) ze względu na źródła rozróżniał: wiedzę teologiczną (objawioną) i wiedzę zdobytą w sposób naturalny przez człowieka. Zależnie od rozmaitych władz człowieka może ona być: filozoficzna (oparta głównie na rozumie), historyczna (oparta na pamięci i obserwacji) oraz poezja (oparta na wyobraźni). Ch. Wolf (+1754)

¹⁵ Tamże, s. 234-235; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 214.

¹⁶ S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 236; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 214-215. Hugon od św. Wiktora (+1141) wyróżniał cztery grupy wiedzy: teoretyczną (metafizyka, matematyka, fizyka), praktyczną (etyka, ekonomika, mechaniczną i logiczną). Św. Tomasz z Akwinu posługiwał się klasyfikacją Arystotelesa dając jej bardziej metodologiczne uzasadnienie. Św. Bonawentura (+1274) dzielił wiedzę na: teologię, filozofię, sztuki piękne, sztuki mechaniczne i sztuki wolne. Zob. S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 236-238; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 214.

odróżniając teologię od wiedzy przyrodzonej na podstawie metody w tej ostatniej wyróżniał trzy grupy nauk: filozoficzne czyli racjonalne; historyczne; przyrodnicze czyli empiryczne oraz ilościowe, czyli matematyczne.¹⁷

W XIX w. podejmowano wiele prób uporządkowania nauki. Do bardziej znanych podziałów nauki tego okresu należy podział A. Comte (+1857) i H. Spencera (+1903). A Comte wyróżniał nauki właściwe, czyli fundamentalne, czyli mające charakter abstrakcyjny i wyjaśniający oraz nauki pochodne, mające charakter konkretny. Według niego każda z tych dziedzin przechodzi w swoim rozwoju trzy stadia: teologiczne, metafizyczne i pozytywne. H. Spencer podzielił nauki na trzy grupy: abstrakcyjne (formalne), abstrakcyjno-konkretne (wyjaśniające) i konkretne (opisowe).¹⁸ Wśród wielu prób podziału nauki w XX w. największym powodzeniem cieszyły się propozycje podziału tylko na główne działy wiedzy. Najczęściej używana zasadą epistemologiczną podziałów jest obszar badań. Grupuje się wówczas różne nauki o tym samym przedmiocie materialnym. W większym niż wcześniej stopniu uwidacznia się organizacyjno-instytucjonalne uporządkowanie nauk przez wydziały akademii nauk lub towarzystw naukowych np. PAN (Polska Akademia Nauk), NSF (National Science Foundation).¹⁹

Biorąc za kryterium źródła poznania można podzielić wszystkie nauki na teologię, opierającą się na Objawieniu Bożym i nauki opierające się wyłącznie na rozumie. Z nauk opierających się wyłącznie na rozumie, ze względu na sposób wyjaśniania wyróżnia się filozofię, która rozważa rzeczywistość w świetle ostatecznych przyczyn oraz nauki szczegółowe badające bezpośrednie związki między zjawiskami.

Nauki szczegółowe ze względu na przedmiot i metody dzielą się na nauki formalne posługujące się metodą dedukcyjną²⁰ oraz na-

¹⁷ S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 239; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, dz. cyt., s. 215.

¹⁸ S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 240-242.

¹⁹ Tamże s. 243-245.

²⁰ Do nauk formalnych należy logika, matematyka, informatyka, semiotyka, semantyka. Zob. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 36.

uki realne posługujące się metodą indukcyjną. W grupie nauk realnych wyróżnia się nauki przyrodnicze, których przedmiotem jest przyroda martwa i żywa, a celem poznanie i ustalenie związków między zjawiskami. Nauki techniczne, jako nauki wdrożeniowe, zmierzają do zastosowania w praktyce wyników badań przyrodniczych zwłaszcza chemii, biologii i fizyki. W grupie nauk realnych znajdują się także nauki humanistyczne zajmujące się człowiekiem i kulturą.²¹ Dzielą się one na trzy grupy: nauki o człowieku i społeczeństwie (psychologia, etnologia, antropologia, nauki społeczno ekonomiczne), nauki o wytworach kulturowych (nauki o religii, moralności, sztuce oraz nauki o dziejach człowieka żyjącego w społeczeństwie i jego wytworach (nauki historyczne dzielące się według epok, dziedzin kultury itd.).²² Sporządzenie pełnego katalogu nauk humanistycznych budzi problemy ze względu na niejednorodność ich nazw oraz trudności w ich zaklasyfikowaniu. J. Majka przyjmuje podział nauk humanistycznych na: nauki humanistyczne teoretyczne i nauki humanistyczne praktyczne. Do pierwszych zalicza nauki humanistyczne nomologiczne (sociologia, ekonomia, teoria prawa, teoria kultury) oraz nauki humanistyczne idiograficzne (nauki historyczne, wśród nich historia religii, historia kultury, historia społeczno, historia gospodarcza, historia polityczna oraz geografia humanistyczna, antropologia kulturowa i etnologia). Historia kultury obejmuje historię kultury materialnej, historię literatury, historię sztuki i historię obyczajów. Nauki humanistyczne praktyczne obejmują nauki polityczne (polityka społeczna, polityka ekonomiczna) i psychotechnikę.²³

4. Pojęcie i podział teologii

Termin *teologia* pochodzi od greckich słów: *logos* (słowo, pojęcie, nauka) i *Theos* (Bóg). Termin *teologia* znaczy więc naukę o Bogu; teologia jest nauką o Bogu.²⁴ Przedmiotem teologii jest Bóg oraz

²¹ Zob. tamże, s. 34–36; S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 250.

²² S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, dz. cyt., s. 267.

²³ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 37–38.

²⁴ Termin „teologia” przeszedł znaczeniową ewolucję. Nie spotykamy go w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu. Początkowo nie korzystali z tej nazwy także pisarze chrześcijańscy. Jako pierwszy terminowi „teologia” nadaje znacze-

Jego stworzenia pozostające w relacji do Boga jako swego celu i przyczyny. Ze względu na przedmiot materialny teologia dzieli się na wiele dziedzin teologicznych, których wewnętrzną jedność zabezpiecza wspólny wszystkim dyscyplinom teologicznym przedmiot formalny, czyli wspólny punkt patrzenia na wszystkie dziedziny teologii, którym jest światło Bożego Objawienia. Wszystkie dziedziny teologii stanowią wewnętrzną całość dzięki temu, że przedmiot materialny traktują w świetle Bożego Objawienia.

Różne są sposoby systematyzowania teologii. Często przyjmuje się podział na teologię historyczną, teologię systematyczną i teologię praktyczną. Teologia historyczna obejmuje historię i teologię biblijną, historię Kościoła, patrystykę, historię dogmatów i teologii. Przedmiotem zainteresowania są fakty historyczne zawarte w Piśmie świętym i w Kościele. Zadaniem teologii historycznej jest odkrycie i ustalenie sensu faktów historycznych, kulturowych i teologicznych. Sens ten może istnieć tylko w odniesieniu do Boga jako podmiotu dziejów zbawienia; badane przez teologię historyczną fakty, rzeczy, znaki i zdarzenia same w sobie nie miałyby sensu teologicznego i pozbawione byłyby znaczenia. Przez rolę, jaką spełniają, są one włączone w ekonomię zbawienia.²⁵

Prawdy objawione zawarte są w artykułach wiary, stanowiących treść Pisma Świętego i Tradycji. Prawdy te, same z siebie nie stanowią jeszcze uporządkowanego systemu. Są jednak punktem wyjścia dla teologicznych dociekań naukowych. Teologia systematyczna porządkuje je, objaśnia i uzasadnia wszystko, co zawarte jest w treści

nie chrześcijańskie Orygenes. Według niego uprawiać teologię oznaczało mówić o Bogu i Chrystusie, wyznawać ich i oddawać im cześć. W pismach Ojców łacińskich termin „teologia” nie miał, aż do św. Augustyna, znaczenia kościelnego. Co współcześnie nazywamy teologią, u Ojców i pisarzy łacińskich nosiło nazwę: „doctrina christiana”, „sacra Scriptura”, „sacra eruditio”. Dopiero Piotr Abelard teologię rozumiał jako całość chrześcijańskiej nauki (theologia christiana). Rozumienie teologii jako systematycznej wiedzy o Bogu opartej na Objawieniu nastąpiło dopiero w XIII wieku. Od XIII wieku termin „teologia” szeroko się upowszechnił i zachował swoją treść do naszych czasów jako systematyczna nauka o Bogu, oparta na Objawieniu. W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, Tom wstępny, Lublin 1965, s. 8–9.

²⁵ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 185–193; W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 46–49.

Objawienia Bożego. Zadaniem teologii systematycznej jest wykład treści prawd wiary oraz wyprowadzenie nowych prawd wiary z Objawienia Bożego. Tradycyjny podział teologii systematycznej na fundamentalną, dogmatyczną i moralną nie jest wprawdzie kwestionowany, ale spotykamy się także z przedmiotowym rozczłonkowaniem problematyki teologicznej. Pozostaje to w związku z tendencją do badania tego samego przedmiotu z różnych punktów widzenia, przy zastosowaniu różnych metod.²⁶

Z faktu, że teologia jest nauką, a teologia pastoralna (praktyczna) posiada własny odcinek badań w ramach całego przedmiotu materialnego teologii wynika, że teologia pastoralna, jako część teologii, jest nauką teologiczną, posiadającą własny i odrębny od innych nauk teologicznych przedmiot materialny. Prowadzi ona refleksję naukową nad działalnością zbawczą Kościoła, przez którą Kościół urzeczywistnia się w określonej rzeczywistości historyczno-społecznej.²⁷

Ze względu na swój przedmiot, teologia pastoralna jest nauką praktyczną. Przedmiotem jej jest działalność zbawcza Kościoła jako Ludu Bożego. Jest ona także nauką normatywną, jako zespół norm, modeli i dyrektyw działania, którymi powinien kierować się Kościół, wspólnoty eklezjalne i ich reprezentanci w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach działalności eklezjalnej. Praktyczny i normatywny element poznania teologicznopastoralnego powinny stanowić całość. Na całość myślenia teologicznopastoralnego składa się zarówno praktyczny, jak i normatywny aspekt poznania naukowego, nie można bowiem konstruować norm i praktycznych dyrektyw działalności eklezjalnej bez uprzedniej refleksji nad rzeczywistością i podstawami jej oceny.²⁸

Pojęcie i problematyka teologii pastoralnej

Terminu *teologia pastoralna* używa się w dwojakim znaczeniu. W znaczeniu szerszym używa się go na oznaczenie kilku dyscyplin teologii pastoralnej, z których każda zajmuje się zbawczą działalnością Kościoła. Do tych dyscyplin należą: dydaktyka pastoralna,

²⁶ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 195–196.

²⁷ Zob. F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 2, Lublin 1971, s. 88–98.

²⁸ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 207.

obejmująca katechetykę i homiletykę; liturgika oraz teologia pastoralna w wąskim znaczeniu. Każda z wymienionych dyscyplin częściowych teologii pastoralnej zajmuje się odpowiednim zakresem działalności Kościoła, posiada własny sposób prowadzenia refleksji naukowej oraz własny warsztat metodologiczny.²⁹

Teologia pastoralna w wąskim znaczeniu to jedna z wymienionych dyscyplin częściowych teologii pastoralnej. Jej przedmiotem jest działalność Kościoła jako Ludu Bożego w świecie. W związku z tym, że przedstawiciele różnych kierunków i ujęć tej dyscypliny akcentują odmienne aspekty działalności zbawczej Kościoła w refleksji teologiczno-pastoralnej, podkreślając albo elementy eklezjologiczne, albo wspólnotowe, albo prakseologiczne lub społeczno-polityczne itd., istnieje wiele, i to bardzo zróżnicowanych, definicji teologii pastoralnej.³⁰

Według przedstawicieli nurtu eklezjologicznego teologia pastoralna jest nauką teologiczną o urzeczywistnianiu się Kościoła w teraźniejszości.³¹ K. Rahner uważa, że teologia pastoralna (praktyczna) jest nauką teologiczną, która – opierając się na teologicznej refleksji nad współczesną sytuacją Kościoła – prowadzi rozważania nad urzeczywistnianiem się Kościoła dzisiaj.³² Podobnie F. Klostermann, dla którego teologia pastoralna praktyczna jest nauką o urzeczywistnianiu się Kościoła jako wspólnoty we współczesnym świecie.³³ Według N. Greinachera teologia pastoralna (praktyczna) jest krytyczną teorią praktyki Kościoła w społeczeństwie.³⁴ R. Zerfass traktuje teologię pastoralną (praktyczną) jako naukę o działalności praktycznej

²⁹ W. Furst, *Die Praktische Theologie und ihre Fächer*, w: *Katholische Theologie heute*, wyd. F. Wohlmuth, Würzburg 1990, s. 317.

³⁰ Por. R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1992, s. 83–99.

³¹ Zob. H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*, Conc 1965–1966 nr 1–10, s. 156.

³² „Die Praktische Theologie ist die theologische Wissenschaft, die aus einer theologischen Reflexion und Deutung der je jetzt gegebenen Situation der Kirche heraus auf den je jetzt falligen Selbstvollzug der Kirche reflektiert.” K. Rahner, *Pastoraltheologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*, Freiburg-Basel-Wien 1964–1972, t. 5, s. 394.

³³ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 1, Lublin 1970, s. 57.

³⁴ N. Greinacher, *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*, „Collectanea Theologica” 61(1991) fasc. 2, s. 55–71.

Kościola.³⁵ Przedstawiciele nurtu społeczno-politycznego określają teologię pastoralną jako naukę o działalności zbawczej Kościoła w świetle historycznej praktyki wyzwolenia.³⁶

Na bazie koncepcji eklezjologicznej teologii pastoralnej, z uwzględnieniem aspektu socjologicznego, sytuują się definicje teologii pastoralnej formułowane przez socjologów religii. Zbliżoną do F. Houtarta³⁷ i J. Laloux³⁸ jest definicja ks. W. Piwowarskiego, który określa teologię pastoralną jako *naukę zmierzającą za pomocą teologiczno-socjologicznej analizy konkretnej terażniejszej sytuacji Kościoła do wypracowania aktualnych modeli teologicznych oraz odpowiadających im imperatywów i programów działania*³⁹, według których Kościół w tej konkretnej, terażniejszej sytuacji aktualizuje własną istotę, wypełniając misję pośrednictwa zbawczego.⁴⁰

Adhortacja apostołska *Pastores dabo vobis* Jana Pawła II ujmuje teologię pastoralną jako *naukową refleksję o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii: a więc o Kościele jako powszechnym sakramencie zbawienia, jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i postugę miłości* (PDV 57). W dokumencie tym odczytujemy także, że: *teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnopraw-*

³⁵ Zob. R. Zerfass, *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*, w: *Praktische Theologie Heute*, München-Mainz 1974, s. 164–177.

³⁶ M. Midali, *Teologia pastorale o pratica*, Roma 1991, s. 379–385.

³⁷ Zob. F. Houtart, *Sociologie et pastorale*, Paris 1963, s. 171.

³⁸ Zob. J. Laloux, *Manuel d'initiation a la sociologie religieuse*, Paris 1967, s. 105.

³⁹ Aktualny model teologiczny jest to wzór (ideał) wypracowany przez pastoralistę dla chrześcijan i wspólnot chrześcijańskich w oparciu o dyscypliny teologii systematycznej i teologii historycznej oraz w oparciu o nauki humanistyczne. Przesłanki większej dostarczają wymienione nauki teologiczne, przesłanki mniejszej nauki humanistyczne. Wniosek ze względu na przesłankę większą ma charakter teologiczny. Modele teologiczne stanowią podstawę do opracowania imperatywów i programów działania. Imperatyw pastoralny jest to zespół dyrektyw (nakazów i zaleceń) odnoszących się do realizacji modeli teologicznych w określonym miejscu i czasie. Programy działania są to merytorycznie i metodycznie zaplanowane etapy urzeczywistniania modeli teologicznych. W. Piwowarski, *Perspektywa teologiczna a perspektywa socjologiczna w duszpasterstwie*, „Chrześcijanin w Świecie” 26(1973), s. 32–33.

⁴⁰ Por. tamże, s. 30.

nej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii (...). Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozpoznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska (PDV 57).

Teologia pastoralna jest nauką dyscypliną, w której zbiegają się różne refleksje, analizy, propozycje pochodzące z teologicznych ośrodków badawczych, od hierarchii kościelnej, instytucji duszpasterskich i poszczególnych pastoralistów, aby je systematyzować, koordynować oraz w miarę obiektywnie przedstawiać z uwagi na wspólny cel, jakim jest samourzeczywistnianie Kościoła w aktualnych warunkach miejsca i czasu.⁴¹

Zadaniem teologii pastoralnej jest wypracowywanie i formułowanie zasad i dyrektyw, które winny kierować koniecznym w każdym czasie uobecnianiem się Kościoła. Przez wypracowanie zasad i dyrektyw pastoralnych teologia pastoralna przyczynia się do skuteczności planowania kościelnego, do wytyczania dróg urzeczywistniania się Kościoła dziś i w przyszłości. Nie może jednak teologia pastoralna zastępować konferencji czy rad duszpasterskich, gdzie dyskutuje się, co tu i teraz jest do zrobienia i na ile pewne zasady praktycznoteologiczne nadają się w określonej sytuacji do zastosowania. Potwierdza to adhortacja apostołska *Pastores dabo vobis* słowami: *wiedzę, zdobytą dzięki studiom teologii pastoralnej, należy wykorzystywać w zastosowaniach praktycznych, to jest w określonych formach postęgi duszpasterskiej (...)* (PDV 57).

Zadaniem teologii pastoralnej jest także kształcenie duszpasterzy i apostołów świeckich oraz przygotowanie ich do pracy w Kościele.⁴² Chodzi tutaj o formację teologiczno-pastoralnego sposobu myślenia, o umiejętność oceniania i rozwiązywania konkretnych problemów i sytuacji duszpasterskich w świetle teologicznych zasad wynikających z istoty dzieła zbawczego i jego uobecniania się w Kościele. Zmierza się do usprawnienia zdolności samodzielnego przepro-

⁴¹ H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*, art. cyt., s. 159-160; zob. PDV 57.

⁴² R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, dz. cyt., s. 98.

wadzania diagnozy i podejmowania adekwatnych decyzji w konfrontacji z konkretną sytuacją życiową (zob. PDV 57).

Przedmiotem materialnym teologii pastoralnej jest życie i działalność Kościoła w warunkach współczesności. Przedmiot ten należy widzieć w opcji soborowej wizji Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego i Mistycznego Ciała Chrystusa. Tak rozumiana teologia pastoralna prowadzi naukową refleksję nad życiem i działalnością Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady działalności Kościoła są formułowane na podstawie Objawienia Bożego i nauczania Kościoła. Są one kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa w obecnym czasie. Opierając się na tych zasadach ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

Teologia pastoralna dokonuje także analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze teologiczno-socjologicznym lub teologiczno-psychologicznym, dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Analiza ta służy sprawdzeniu zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Ważne miejsce przypada tutaj interpretacji dotychczasowych form działalności Kościoła, służących temu instytucji oraz istniejących związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja powyższych zjawisk związana jest z odczytywaniem znaków czasu, którymi są zjawiska z różnych dziedzin aktywności ludzkiej, wyrażające potrzeby i aspiracje dzisiejszej ludzkości. Te zjawiska stają się znakami czasu dopiero wtedy, gdy dojdą do świadomości w biegu historii.⁴³

Teologia pastoralna ustala także konkretne dyrektywy i wskazania pastoralne, według których powinna przebiegać działalność Kościoła. Formułując teologicznie uzasadnione zasady i dyrektywy pastoralne dotyczące działalności Kościoła dzisiaj i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność pastoralną Kościoła są odpowiedzialni. Zaryso-

⁴³ A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, Warszawa 1974, s. 74–77.

wana problematyka realizowana jest w ramach teologii pastoralnej fundamentalnej (ogólnej) oraz teologii pastoralnej szczegółowej.

Powyższe rozumienie przedmiotu materialnego teologii pastoralnej pozwala odróżnić teologię pastoralną od eklezjologii, uprawianej w ramach teologii systematycznej. Eklezjologia uprawiana w ramach teologii systematycznej zajmuje się Kościołem w jego strukturze esencjalnej i statycznej – zwłaszcza transcendentalno-sakramentalną istotą Kościoła. Teologia pastoralna natomiast zajmuje się Kościołem w jego wymiarze egzystencjalnym i dynamicznym, a więc jego wieloraką działalnością w świecie, rozumianą zarazem jako działalność społeczno-historyczna i transcendentna. Ponieważ oba aspekty eklezjologii: esencjalny i egzystencjalny wzajemnie się przenikają i dopełniają, dlatego potrzebna jest współpraca teologii pastoralnej i teologii systematycznej.⁴⁴

Przedmiotem formalnym teologii pastoralnej jest urzeczywistnianie się Kościoła w terażniejszości. Oznacza to, że formalnym punktem widzenia przedmiotowej dziedziny teologii pastoralnej są uwarunkowania, w jakich dokonuje się uobecnianie Kościoła w aktualnej sytuacji. Przedmiotem tym nie zajmują się podstawowe nauki teologiczne, gdyż nie dysponują odpowiednimi dla analizy terażniejszej sytuacji Kościoła narzędziami badawczymi. Przedmiotem dla tych dyscyplin jest Kościół w swojej istocie. Analiza aktualnej działalności Kościoła ze wszystkimi jej uwarunkowaniami jest zadaniem teologii pastoralnej.⁴⁵ Te uwarunkowania określają możliwości urzeczywistniania się Kościoła i reagowania na narastające problemy eklezjalne.

Konkretna sytuacja, w której przypada Kościołowi spełniać swoje posłannictwo, nie jest przypadkiem, ale przewidzianym przez Boga czasem, w którym Kościół musi istnieć i działać. W takim rozumieniu aktualna sytuacja, w której Kościół urzeczywistnia zbawienie, jest elementem konstytutywnym zbawczej działalności Kościoła.

⁴⁴ H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*, art. cyt., s. 157; A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, dz. cyt., s. 105-107.

⁴⁵ H. Schuster, *Istota i zadania teologii pastoralnej*, art. cyt., s. 158; W. Piwowarski, *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*, „Ateneum Kapłańskie” 69(1966)5, s. 304-306.

Zainteresowanie Kościoła poznaniem aktualnej sytuacji jest równocześnie rozpoznaniem własnej kondycji Kościoła i urzeczywistniania się w teraźniejszości. Analiza aktualnej sytuacji Kościoła jest analizą teologiczną, chociaż opartą na wynikach dostarczonych przez nauki pozateologiczne.⁴⁶

Specyfika teologii pastoralnej

O specyfice teologii pastoralnej decyduje jej praktyczny i zarazem normatywny charakter. Ważne dla teologii pastoralnej jest pytanie czy Kościół, aktualizujący swoją działalność w określonych warunkach miejsca i czasu, realizuje w swojej strukturze, celach, formach i metodach działania, w osiągniętych rezultatach i w życiu członków – zbawczą misję, do której został powołany? Odpowiedź na to pytanie musi zawierać odniesienie do Objawienia Bożego i nauk teologicznych oraz z drugiej strony do konkretnej sytuacji. Oba elementy, normatywny i praktyczny, stanowią w badaniach teologiczno-pastoralnych jedną całość.⁴⁷

Teologia pastoralna jest nauką praktyczną ze względu na swój przedmiot, którym jest działalność zbawcza Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego. Dlatego zajmuje się ona badaniem rzeczywistości społecznej i indywidualnej i poznaniem warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się działalność zbawcza Kościoła, poznaniem historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi i społeczności. Skuteczna działalność Kościoła zakłada znajomość rzeczywistości społecznej, historycznej, religijno-duszpasterskiej i psychologicznej, czyli znajomości osób i grup ludzi, na które Kościół oddziałuje. Refleksja pastoralna musi opierać się na znajomości rzeczywistości podlegającej ciągłym zmianom.⁴⁸ Te same formy oddziaływania duszpasterskiego mogą mieć w zmienionych uwarunkowaniach historycznych, społecznych i religijnych różną wymowę i skuteczność w osiągnięciu celu.

⁴⁶ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 2, dz. cyt., s. 92–93; W. Piwowarski, *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*, art. cyt., s. 306.

⁴⁷ *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 20.

⁴⁸ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 207–208.

Teologia pastoralna jest nauką normatywną, gdyż wypracowuje normy i zasady, którymi powinny kierować się wspólnoty eklezjalne i ich reprezentanci w różnych dziedzinach i na różnych szczeblach działalności eklezjalnej. Normy i zasady działalności Kościoła są formułowane w świetle Objawienia Bożego i nauczania Kościoła współczesnego. Są one kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwania do urzeczywistniania się Kościoła i jego posłannictwa w obecnym czasie. Na podstawie tych norm i zasad ustala się imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i na najbliższą przyszłość.

Próby podporządkowania, albo nadrzędnego traktowania elementu praktycznego lub normatywnego, byłyby wypaczeniem teologii pastoralnej, co miało miejsce niejednokrotnie w przeszłości. Nie może być wyższości jednego elementu nad drugim, ponieważ teoria i praktyka w teologii pastoralnej nie są przeciwstawne ani nie stoją obok siebie czy naprzeciw siebie, ale stanowią jedność dwubiegunową i zróżnicowaną.⁴⁹

Wzajemny stosunek teorii i praktyki kościelnej może być określony jako stosunek obustronnego oddziaływania na siebie. Między normatywnym i praktycznym elementem refleksji teologiczno-pastoralnej zachodzi jakościowa przemiana. Teoria potrzebuje sprawdzenia lub odparcia jej przez praktykę; z kolei praktyka kościelna zawiera normatywne założenia uzasadniające, a następnie wyjaśniające warunki realizacji, zanim zacznie wyprowadzać praktyczne wnioski. Praktyka wprowadza w życie teoretyczne modele. Teoria jest między innymi także bodźcem działania.⁵⁰

Specyfika teologii pastoralnej polega także na tym, że prowadzone przez nią badania naukowe opierają się na dwóch rodzajach źródeł: Objawieniu Bożym i doświadczeniu religijnym ludzi i wspólnot religijnych. Zadaniem teologii pastoralnej jest opracowanie teologicznych zasad określających zbawczą działalność Kościoła we

⁴⁹ N. Greinacher, *Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie*, w: F. Klostermann, R. Zerfass, *Praktische Theologie heute*, München-Mainz 1974, s. 109–110; T. Neufeld, *Das Theorie-Praxis Probleme als Anfrage an die Praktische Theologie*, „Franziskanische Studie” 61(1979) nr 2–3, s. 210–235.

⁵⁰ T. Neufeld, *Das Theorie-Praxis Probleme als Anfrage an die Praktische Theologie*, art. cyt., s. 218.

współczesnym świecie. Dlatego najpierw poznaje ona, jakie wymogi stawia Objawienie Boże i nauczanie Kościoła dziełu realizacji zbawczej misji Kościoła, czyli co ma czynić Kościół, w świetle prawd i zasad objawionych, na różnych szczeblach działalności duszpasterskiej. Badania te służą poznaniu celów, treści, środków i metod działalności duszpasterskiej. W świetle wspomnianych zasad teologia pastoralna prowadzi refleksję nad poszczególnymi formami działalności zbawczej Kościoła, aby ocenić wartość form aktualnie stosowanych i sformułować wskazania na przyszłość.

Ważne dla teologii pastoralnej jest pytanie, czy Kościół, aktualizujący swą działalność w określonych warunkach miejsca i czasu, realizuje – w swojej strukturze, celach i sposobach działania, w osiągniętych rezultatach i w życiu jego członków zbawczą misję, do której został powołany? Odpowiedź na to pytanie musi zawierać odniesienie do Objawienia Bożego i nauk teologicznych, zwłaszcza eklezjologii oraz z drugiej strony do konkretnej sytuacji, która może być badana metodami socjologicznymi, psychologicznymi itd. Badania rzeczywistości społecznej i indywidualnej, poznanie warunków miejsca i czasu, w których dokonuje się misja zbawcza Kościoła, poznanie historycznego doświadczenia duszpasterskiego Kościoła i wszystkiego, co rzuca światło na postawy i zachowania poszczególnych ludzi i społeczności ludzkich stanowi ważny etap badań teologii pastoralnej.

Skuteczna działalność eklezjalna zakłada znajomość rzeczywistości społecznej, psychologicznej, religijno-duszpasterskiej, historycznej, czyli znajomość osób i grup ludzi, na które Kościół oddziałuje. Te same formy oddziaływania duszpasterskiego mogą mieć w zmienionych uwarunkowaniach historycznych, społecznych, religijnych i duszpasterskich różną wymowę i inną skuteczność w osiągnięciu celów. Refleksja pastoralna musi opierać się na znajomości rzeczywistości podlegającej ciągłym zmianom.⁵¹

Teologia pastoralna wyprowadza wnioski służące skuteczniejszej działalności zbawczej Kościoła. Na podstawie Objawienia Bożego i nauczania Kościoła oraz doświadczenia chrześcijan teologia pastoralna formułuje wnioski w postaci zasad, dyrektyw i wskazań pas-

⁵¹ Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, dz. cyt., s. 208.

toralnych. Stanowią one istotny element teorii duszpasterstwa, uwzględniającej aktualne potrzeby i wyzwania czasu. Teologia pastoralna uzasadnia wnioski pastoralne na podstawie Objawienia Bożego i doświadczenia ludzkiego. Każda zasada pastoralna, reguła czy wskazanie pastoralne powinno sprowadzać się do prawd i zasad wypracowanych z Objawienia Bożego albo być uzasadnione empirycznie i poparte wynikami badań socjologicznych, psychologicznych itd. Wypracowanie zasadnych wniosków i teorii duszpasterstwa wymaga uwzględnienia zarówno teologicznych, jak i empirycznych źródeł badań teologiczno-pastoralnych, od rzetelnego potraktowania których zależy wartość refleksji teologiczno-pastoralnej.

Ze względu na złożoność przedmiotu istnieją w teologii pastoralnej różne rodzaje uprawiania refleksji naukowej. Hans van der Ven mówi o czterech typach badań naukowych: monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i intradyscyplinarne.⁵²

Badania monodyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i metodą. Ten typ badań naukowych występował w teologii pastoralnej do 1777 r. Teologia pastoralna była wówczas spojeniem refleksji, reguł, rad i zaleceń skierowanych na duszpasterską praktykę. W poszczególnych dyscyplinach teologicznych dotykano problemów związanych z praktyką pastoralną.

Po wprowadzeniu w roku 1777 na uniwersytety teologii pastoralnej, jako samodzielnej dyscypliny, dokonał się jej wielki rozwój, jednak ta odnowiona dyscyplina teologiczna korzystała nadal z metod badawczych stosowanych w innych dyscyplinach teologicznych.

Badania multidyscyplinarne prowadzone w ramach teologii pastoralnej mają różne cele i różne metody. Wskazują one, że teologia pastoralna nie może realizować się tylko w jednym wymiarze. Ona musi także odnieść się do badań prowadzonych przez inne dyscypliny naukowe. Według takiego rozumienia teologia pastoralna wiąże w całość naukę teologiczną z wynikami badań empirycznych. Nauki empiryczne dostarczają danych, które teologia pastoralna wy-

⁵² H. Van der Ven, *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*, w: *Theologie und Handeln*, wyd. O. Fuchs, Mainz 1984, s. 102–128; zob. S. Knobloch, *Was ist Praktische Theologie?* Freiburg/Schweiz 1995, s. 206.

korzysta w prowadzonej przez siebie refleksji naukowej. Teologia pastoralna uwzględnia wyniki badań empirycznych, zestawia je z teologiczną teorią i następnie interpretuje teologicznie. W naukach empirycznych chodzi o wyjaśnienie zjawisk indywidualnego i społecznego życia w perspektywie psychologicznej, socjologicznej i prakseologicznej. Natomiast w teologicznej refleksji chodzi o krytyczne przemyślenia z perspektywy Ewangelii i teologicznego nauczania.⁵³

Badania interdyscyplinarne, jak sama nazwa mówi, wskazują na zachodzącą wzajemną zależność między teologią pastoralną a naukami empirycznymi. Badania interdyscyplinarne charakteryzują się wspólnym celem i różnymi metodami. H. van der Ven określa multidyscyplinarność jako następowanie po sobie (*nacheinander*), zaś interdyscyplinarność jako *kroczenie wespół* (*miteinander*). W pierwszym przypadku idzie o *seryjny monolog*, w drugim o *paralelny dialog* między dyscyplinami naukowymi.⁵⁴

W badaniach intradyscyplinarnych teologiczne i empiryczne metody badawcze i wyniki badań łączą się w jedną metodyczną i metodologiczną całość. Oznacza to, że teologia pastoralna sama powinna być *empiryczna*. Wymaga ona takiego instrumentarium metodologicznego, w którym poszukiwanie metod i technik badawczych innych nauk zostanie zintegrowane w teologii.

⁵³ S. Knobloch, *Was ist Praktische Theologie?* dz. cyt., s. 209.

⁵⁴ Tamże.